

Kıbrıs'ın İngiltere'ye Devri Üzerine Kıbrıs'ta Basılan Para ve Osmanlı Hükümeti

Mehmet DEMİRYÜREK*

Giriş

Kıbrıs Merkez Bankası tarafından yayımlanan bir broşüre göre; “Adanın Türk idaresi dönemi [*para bakımından*] çok karanlıktır. XVII. yüzyıla ait az sayıda madeni para, Kıbrıs'ta değeri düşük gümüş madenî paralar darbeden bir darphanenin mevcut olduğuna işaret etmesine rağmen, tedavüldeki madenî paraların çoğu Osmanlı Hazinesi tarafından darbedilmiş madenî paralardı. Temel para birimi, küçük gümüş madenî para olan akçe idi. Bu paraya renginden dolayı Rumlar tarafından (Beyaz) anlamına gelen “aspro” deniliyordu.

Para söz konusu olduğunda, Osmanlı döneminin temel özelliği, varsayılandan daha düşük değerli madenî para meselesinin bir sonucu olarak İmparatorluğun parasındaki sürekli devalüasyon idi. Bu durum sık savaşların neden olduğu büyük bütçe açıklarını finanse etmenin bir yolu idi”¹.

Bir başka esere göre ise; “300 yıllık Türk idaresi esnasında Kıbrıs için hiçbir madenî veya kâğıt para tedavüle çıkarılmadı... Amiral Hay, Temmuz 1878'de Kıbrıs'ın idaresini ele aldığı zaman Kıbrıs'ta Türk, İngiliz ve Fransız menşeli her biri içerdiği metale bağlı olarak farklı bir satın alma gücüne sahip otuzdan fazla altın, gümüş, bakır ve metelik denilen paranın tedavülde olduğunu gördü”².

*Doç.Dr., Lefke Avrupa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. mdyurek@lefke.edu.tr

¹ Bank of Cyprus; *Cyprus: 2.500 Years of Coinage*, (t.y), s: VI.

² *The Records of the Ottoman Conquest of Cyprus and Cyprus Guide and Directory*, (Ed: Philip Christian), 2. Edition, The Laiki Group Cultural Centre, 2000, s: 172.

1878 yılında Kıbrıs İngiltere'ye devredildiği zaman, Kıbrıs'a gelen ilk İngiliz valisi "Sir Garnet Wolseley'in ilgilenmek zorunda kaldığı ilk sorunlardan birisi madenî para/sikke sorunuydu"³. Para konusunda bir karışıklık vardı. "Limasol kazasında metalle kaplı/metalik kuruş standart madenî para idi. Baf kazasında mecidiye gümüş kuruşu standart madenî para idi. Adanın geri kalan kısmında bakır kuruş hakim idi"⁴. Harid Fedai'ye göre de bu sırada "Kıbrıs'ta para birimi "kuruş" idi ve Osmanlı parasının kullanımında dört türü vardı: Bakır, Metelik yani gümüş kaplama, Mecidiye ve Kaime yani kâğıt para"⁵.

Temel para birimi olan "kuruş"un değeri İstanbul'da başka, Kıbrıs'ta başka idi. Kıbrıs'ta bir Türk lirası 160 bakır kuruş değerinde iken, İstanbul'da 180 kuruştan daha fazla paraya satın alınabiliyordu⁶.

A. Kıbrıs Hükûmeti'nin Kıbrıs Para Sistemini Kurma Çabaları

Kıbrıs'taki İngiliz yöneticileri Kıbrıs'taki para karışıklığını ortadan kaldırmak için bir dizi girişimde bulundular. İlk atılan adımların ortak özelliklerinden biri Türkiye kaynaklı altın lira dışındaki paraları/sikkeleri Kıbrıs'tan uzak tutmak oldu. Çünkü Türk parası istikrarsızdı.

1. Türk Paralarının Kıbrıs'a Girişinin Yasaklanması

Türk parasının Kıbrıs'a girişinin yasaklanması yönündeki ilk girişimin İngilizlerin adaya gelişinden sonraki ilk ay içinde yapıldığı anlaşılmaktadır. İngilizlerin ilk Kıbrıs valisi Sir Garnet Wolseley, 5 Ağustos 1878 tarihli raporunda "para" sorununun Kıbrıs'da karşılaştığı en ciddi sorunlardan birisi olduğunu, tüm ödemelerin İngiliz parası ile yapıldığını, ancak tedavülde olan para-

³ Konu ile ilgili olarak, Her Majesty's High Commissioner; *Report for the Year 1879*, Londra, 1880, s: 6'da "Tedavüldeki para genellikle "kaime", bakır ve "metelik" idi. ... Neredeyse tüm vergiler "kaime" olarak toplanmaktaydı ve bütün maaşların aynı para ile ödenmesi emredilmişti. Halkın sıradan işlemleri kısmen "kaime", kısmen de bakır kuruş ya da metelik denilen kuruşlarla yürütülüyordu. Ancak İngilizlerin Kıbrıs'a gelişleri üzerine tüccarlar "kaime"yi kabul etmemeye başladılar. Halk tüccarların "kaime"yi kabule zorlanması için hükûmete başvurdu. Fakat vali Sir Garnet Wolseley çok yerinde olarak müdahale etmeyi reddetti. Vali aynı zamanda, İngiliz hükûmetinin bütün maaşları madenî para ile ödemek niyetinde olduğunu fakat bu yıl için vergilerin toplanmasında kaime almaya devam edileceğini ilan etti. Birkaç gün içinde kaime olağan değerini kaybetti ve sadece hazinenin istekleri nedeniyle vergi mükellefleri ile ilişkide bulunan tüccarların elinde kalmaya devam etti. Böylece İngiliz hazinesinde meydana gelen kaime yığılması, bu durumun arzu edilmeyen kaçınılmaz sonuçlarından biriydi. Fakat bu İngiliz hükûmetinin parayı sağlam bir temele oturtma konusundaki ilk adımı oldu."

⁴ *The Records of the Ottoman Conquest of Cyprus and Cyprus Guide and Directory*, s: 172.

⁵ Harid Fedai; "İngiliz Dönemi Kıbrıs Madenî Paraları", *Kıbrıs Türk Kültürü*, s: 585.

⁶ Her Majesty's High Commissioner; *Report for the Year 1879*, Londra, 1880, s: 8. Bir başka esere göre ise 1 Türk Lirası Kıbrıs'ta 160 kuruş değerinde iken İstanbul'da 177 kuruş veya daha yüksek oranda işlem görüyordu. Bkz: *The Records of the Ottoman Conquest of Cyprus and Cyprus Guide and Directory*, s: 172.

nın Türk parası olduğunu, tedavüldeki bu Türk paralarının nisbî değerinin sık sık değiştiğini ve sonuçta paranın pazardaki değeri ile bankadaki değeri arasında fark oluştuğunu belirtmekte idi.

Wolseley'e göre, bu durumda; hem siyasî, hem de mali açıdan en uygun hareketin adada Türk parasının yerini İngiliz parasının almasıydı. Vali raporuna şöyle devam etmektedir: "Kıbrıs'ta herhangi bir konu üzerinde, özellikle de mali konularda bilgi elde etmek çok zordur. Şu anda Kıbrıs'ta tek bir banka vardır ve bana söylendiğine göre, şimdiye kadar pek bir iş yapmamıştır. Tedavüldeki paranın miktarı konusunda bir tahmin yapamıyorum. Fakat miktarın az olduğuna inanıyorum. Son Türk-Rus savaşından beri vergilerin bazıları kaim adlı kâğıt para ile ödenmiştir ve ödenmeye devam edilmektedir. 1-13 Mart 1879 tarihinde sona erecek olan mali yıl esnasında, halkı zorlamaksızın, bu uygulamayı değiştiremem. Bununla birlikte gelecek yıl vergilerin sadece iyi para ile ödenmesinin kabul edileceği konusunda bir bildiri yayımlamayı düşünüyorum.

Bu yılın sonunda hazinede bol miktarda "değeri düşük" Türk kâğıt parası olması mümkündür. Eğer öyle olursa, sizin de onayınız ile, 4 Haziran 1878 tarihli antlaşma ekinin 3. maddesine göre, İstanbul'a göndermemiz gerekli olan miktar ne olursa olsun, Bâb-ı âli'ye yapacağımız ödemede bu parayı kullanmayı önereceğim. Bu ödeme şekli tedavüldeki Türk parasının miktarını azaltacak ve böylece İngiliz parasının adaya girişini kolaylaştıracaktır"⁷.

Kıbrıs valiliği bu konudaki uygulamalarını 1879 yılı başında başlattı. İlk adım 1 Ocak 1879 tarihinde atıldı. Kıbrıs resmî gazetesinde yayımlanan bir ilân ile "15 Ocak 1879 tarihinden itibaren Beşlik⁸, Altılık⁹ veya metelik kuruluşların Kıbrıs'a" girişleri yasaklandı¹⁰.

İkinci adım 13 Mart 1879 tarihinde atıldı. Resmî gazetede yayımlanan hükümet bildirisine göre, 13 Mart 1879 tarihinden sonra "metelik kuruluşlar Kıb-

⁷ National Archives (Kew, London), Cyprus Currency, T.1./ 17149. (Dosyada bulunan ve Sir Garnet Wolseley tarafından yazılan 5 Ağustos 1878 tarihli yazı).

⁸ "Beşlik: İkinci Sultan Süleyman zamanında yapılan meskûkat ıstılahatı ile tedavüle çıkmış olan bir sikkenin adı idi. Bu ıstılahat Orta Avrupa'da egemen olan "grosses" denilen "kuruş" esasına dayanıyordu. İkinci Sultan Mahmut zamanında da bu sikkeden kesilmiştir. Bu ikincisinin "cihadiyye", "yeni beşlik" ve diğer "yeni beşlik" namlarıyla 3 nev'i vardı. Muharrem 1260 (Şubat 1844)'ta Abdülmecit'in saltanatı devrinde ihdas edilmiş olan yeni meskûkat sisteminde, aynı zamanda "çeyrek" de denilen beşlik muhafaza edildi. Çeyrek _ demek olan çehar-ı yek'ten gelme bir tabirdir, değeri mecdiyenin dörtte birine muadil idi". Bkz: Mehmet Z. Pakalın; *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c: I, MEB yay., İstanbul, 1993, s: 211.

⁹ "Altılık: İkinci Sultan Mahmut devrinde 1833 (H. 1249)-1839 (H.1255) senelerinde basılan bir sikkenin adıydı. Beşlikten daha az mağşuş olan bu paranın kıymeti iki yüz kırk para yahut altı kuruştı. Üçlük (üç kuruşluk) ve altmışlık (altmış paralık) olmak üzere ufaklıkları da çıkarılmıştı". Bkz: Mehmet Z. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c: I, s: 53-54.

¹⁰ *The Cyprus Gazette*, January 1, 1879.

rıs hükûmet hazinesi” tarafından kabul edilmeyecekti¹¹. Aynı ilan göre, 31 Mart 1879 tarihinden sonra ise “hiçbir kaime¹², altılık veya beşlik Kıbrıs Hükûmeti hazinesi tarafından kabul” edilmeyecekti. Aynı ilandaki üçüncü duyuru ise vergilerin ödeme biçimi ile ilgiliydi. Buna göre, “31 Mart 1879 tarihinden itibaren tüm vergiler, önceki yılların ödenmemiş vergileri de dahil olmak üzere, “iyi para”¹³ ile ödenecektir”¹⁴.

Kıbrıs’ta geçerli Türk sikkelerinden biri de Mecidiye idi. 1879 yılı resmî raporuna göre; Kıbrıs’ta geçerli olan gümüş mecdiyelerin adadan çıkışını hızlandırmak için değeri, hükûmet tarafından kasıtlı olarak düşük belirlenmişti¹⁵. 22 Ağustos 1879 tarihli bir başka ilan ile de “Türk madenî bakır paralarının” artık Kıbrıs Hükûmetince kabul edilmeyeceği açıklandı¹⁶.

2. Yeni Kıbrıs Kuruluşunun Basılması

Kıbrıs’taki İngiliz Yönetimi’nin Kıbrıs ekonomisini sağlam temellere bağlama yolundaki en büyük adımı kuşkusuz Kıbrıs’ta yeni bir para sisteminin kurulması olmuştur.

İngiliz Devlet Arşivi’nde bulunan belgelere göre, Sir Garnet Wolseley, 5 Ağustos 1878 tarihli raporunda, Kıbrıs’taki para sorununun üstesinden gele-

¹¹ “İngiliz hükûmeti tarafından Kıbrıs’a büyük miktarda İngiliz gümüş parası getirilmişti ve kısa sürede tedavüldeki toplam para adanın katlanabileceğinden daha fazla oldu. Sonuçta altın para ülkeyi terk etmeye başladı ve İngiliz gümüş parası değer kaybetti... Bu nedenle İngiliz gümüş parasının değerindeki azalmayı durdurmak ve tedavüldeki parayı uygun bir ortama kavuşturmak için belirli bir sistem üzerinde gitmek gerekiyordu. Sir Garnet Wolseley, ilk olarak adadaki miktarı çok olduğundan dolayı, ortadan kalkışı İngiliz gümüş parası için boşluk yaratacak olan tedavüldeki metelik adı verilen parayı tedavülden çıkarmaya karar verdi. Bundan dolayı mali yılın kapanmasından sonra meteliklerin hükûmet hazinesine kabul edilmeyeceği ilan edildi. Aynı zamanda halk, İngiliz küçük gümüş paraları ile değiştirmek için ellerinde bulunan metelik kuruşları getirmeye davet edildi... Hükûmet tarafından toplanan metelikler Türkiye’ye ihraç edildi. Bu sırada İngiliz gümüş kuruşu majestelerinin hükûmeti tarafından onaylandı ve alınan stok yeterli olduktan sonra Türk bakırı toplandı ve değiştirildi”. Bkz: Her Majesty’s High Commissioner; *Report for the Year 1879*, s: 9.

¹² Osmanlı İmparatorluğu’nda kâğıt para kaime olarak adlandırılmış ve ilk olarak 1840 yılında tedavüle çıkarılmıştır. “Tedavül güçlüğü ve kalpazanlık olaylarının sık sık vuku bulması üzerine kaimelerin tedavülü giderek yalnızca İstanbul ile sınırlı kalmış ve 13 Temmuz 1862 tarihinden başlayarak iki aylık bir süre içinde de piyasadan toplanmıştır... İkinci kaime uygulaması 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı’nın finansmanı için devreye sokulmuştur... İkinci uygulamada basılan kaimeler, savaşın bitiminden sonraki beş yıl içinde piyasadan çekilmiştir” Bkz: Oğuz Tekin; “Osmanlı İmparatorluğu’nda Para”, *Osmanlı*, c: III, Ankara, 1999, s: 178. Kaimenin Kıbrıs’ta yasaklanmasının bir sebebi de Osmanlı hükûmetinin bu parayı Mart 1879 tarihinde piyasadan çekmesiydi. Kıbrıs yıllık raporuna göre; “İstanbul’daki hazinenin tedbirsiz bir hareketiyle Mart 1879’da kaimenin piyasadan geri çekilmesi üzerine 1 Türk lirası karşısında 134’e kadar yükselmiş olan bakır kuruşlar, 600’e varıncaya kadar hızla düştü ve Ağustos ayında büyük miktarda bakır kuruş kaçak olarak Kıbrıs’a getirildi”. Bkz: Her Majesty’s High Commissioner; *Report for the Year 1879*, s: 9.

¹³ “Değeri düşük madenden kesilmiş olan bu madenî para [metelik] Türkiye’de genellikle neredeyse gümüş kuruş kadar aynı kıymette geçerli olduğundan ve halk nezdinde her zaman çok rağbet gördüğünden “iyi para” olarak adlandırılmaktadır”. Bkz: Her Majesty’s High Commissioner; *Report for the Year 1879*, s: 8.

¹⁴ *The Cyprus Gazette*, March 13, 1879.

¹⁵ Her Majesty’s High Commissioner; *Report for the Year 1879*, s: 11.

¹⁶ *The Cyprus Gazette*, August 22, 1879. Bu ilanda “Türk bakır kuruşları vergilerin ödenmesinde veya diğer paralarla değişim için maliye dairelerince kabul edilecektir. Ancak 31 Ağustos’tan sonra kabul edilmeyecektir” deniliyordu.

bilmek için “hem siyasî açıdan hem de mali açıdan” en uygun hareket, adada “Türk parasının yerini İngiliz parasının alması”dır diyordu¹⁷. Böylece “Yüksek komiser ilk önerisinde İngiliz para sisteminin adaya girmesini istedi. Fakat 1878’de bu pratikte yabancı bir para sistemi idi ve zorluklar ve itirazlarla karşılaşacaktı”¹⁸. Bu nedenle öneri kabul görmedi. Ama mevcut sistem de muhafaza edilemezdi. Bu nedenle “doğrudan doğruya Kıbrıs yönetiminin kontrolü altında olan bir para ile Türk kuruluşunu değiştirmek”¹⁹ gerekiyordu.

Vali Sir Garnet Wolseley, 7 Kasım 1878 tarihli mektubunda ise daha başka ve daha radikal bir öneride bulundu. Vali bu mektupta “Kıbrıs için darb edilmesi gerekli bir İngiliz bronz kuruluş”ndan bahsediyordu. Valiye göre, “bu kuruluş İngiliz penilerinden daha ağır ve daha büyük” olmalıydı²⁰.

İngiliz Devlet Arşivi’nde bulunan 22 Ocak 1879 tarihli bir yazıdan valinin yeni önerisinin kabul edildiği anlaşılmaktadır²¹. Bu belgeye göre, basılacak paranın maliyeti 650 Sterlini geçmeyecek, 250.000 kuruş, 250.000 Yarım Kuruş ve 250.000 Çeyrek Kuruş darbedilecektir. 180 kuruş 1 Sterlin değerinde olacak, 2,291 Sterlinlik ana para/sermaye olacak ve Kıbrıs Hükûmetinin kârı da yaklaşık 1.641 Sterlin olacaktır²².

Kıbrıs’taki İngiliz yöneticilerine göre, Türk para piyasasının iniş çıkışları o kadar büyüktü ki, Türk madenî paralarının kullanılmaya devam etmesi halinde İngilizlerin de Türk sermaye sahipleri kadar sıkıntıya düşeceğine şüphe yoktu²³.

İlk Kıbrıs bronz kuruluşları Mart 1879’da darbedildi. Bu ilk darbda 250.000 adet 1 kuruşluk, 250.000 adet yarım kuruşluk ve 150.000 adet de çeyrek kuruşluk darbedilmişti. Darbedilen paranın değeri 2.292 Sterlin idi²⁴.

Kıbrıs için basılan yeni para, yerini aldığı Türk bakır kuruluşundan ebat olarak daha küçüktü ve Nisan 1879’da tedavüle çıkmıştır²⁵.

¹⁷ National Archives (Kew, London), Cyprus Currency, T.1./ 17149. (Dosyada bulunan ve Sir Garnet Wolseley tarafından yazılan 5 Ağustos 1878 tarihli yazı.)

¹⁸ *The Records of the Ottoman Conquest of Cyprus and Cyprus Guide and Directory*, s: 173.

¹⁹ *The Records of the Ottoman Conquest of Cyprus and Cyprus Guide and Directory*, s: 173.

²⁰ National Archives (Kew, London), Cyprus Currency, T.1./ 17149. (Dosyada bulunan ve Sir Garnet Wolseley’in önerisinden bahseden 22 Ocak 1879 tarihli yazı.)

²¹ Çünkü 22 Ocak 1879 tarihli yazının sonunda “hazırlanan tasarını Majestelerinin onayına sunmak ve gerekli kalıpların hazırlanması için talimat vermek Darphane Müdürü’nün görevi olacaktır” denilmektedir. National Archives (Kew, London), Cyprus Currency, T.1./ 17149. (Dosyada bulunan ve Sir Garnet Wolseley’in önerisinden bahseden 22 Ocak 1879 tarihli yazı.)

²² National Archives (Kew, London), Cyprus Currency, T.1./ 17149. (Dosyada bulunan ve Sir Garnet Wolseley’in önerisinden bahseden 22 Ocak 1879 tarihli yazı.)

²³ Her Majesty’s High Commissioner; *Report for the Year 1879*, s: 8.

²⁴ National Archives (Kew, London) Cyprus Currency, T 1/13026. (Dosyada bulunan 18435 numaralı dosya içindeki belge.)

²⁵ *The Records of the Ottoman Conquest of Cyprus and Cyprus Guide and Directory*, s: 173.

Kıbrıs'ta 1879-1881 yıllarında basılan Kıbrıs kuruşunun miktarı ve değeri şöyledir:

Yıllar	1 Kuruş	Yarım Kuruş	Çeyrek Kuruş	Toplam Sterlin (Değer)
Mart 1879	250.000	250.000	150.000	2,292*
Temmuz 1880	-	-	72.000	100*
Şubat 1881	18.000	36.000	72.000	300*
Nisan 1881	18.000	18.000	-	150*
Ağustos(?) 1881	18.000	36.000	72.000	300**
(Toplam)	304.000	340.000	366.000	3,142

* İngiliz Darphanesi tarafından basılmıştır.

** Darphanenin izni ile Mess. R. Heaton and Sons, Birmingham tarafından basılmıştır.

3. 1882 Senesi Kıbrıs Meskûkâtı Kararnamesi

Böylece Kıbrıs'ta para birimi "Kıbrıs Kuruşu" olmuş ve Lira, Şilin, Kuruş ve Para'dan oluşan bir sitem kurulmuştur. Bu para birimi şu şekilde açıklanabilir: 1 Lira=20 Şilin, 1 Şilin= 9 kuruş, 1 Kuruş= 40 para.

Ahmet Gazioğlu ilk kuruşun bronzdan değil bakırdan darbedildiğini²⁶ yazmakta ise de, The National Archives'de (Kew, London) bulunan belgelere göre, Kıbrıs için darbedilen kuruşlar bronzdan (Tunç) darbedilmiştir. 3 Mayıs 1882 tarihli bir kraliyet fermanı ile Kıbrıs parası ile ilgili yeni uygulama teyit edildi. Bu fermanla Kıbrıs para sistemi şöyle belirlenmişti:

Madenî Paraların Listesi²⁷

Kıbrıs Kuruş ve Parası Hesabıyla Kıymeti	Hîn-i Teklifinde Olunması Lazımgelen Miktar	
ALTIN	Kuruş	Para
İngiliz altını	180	...
İngiliz yarım altını	90	... } Yok
Türk Lirası	162	...
Fransız 20 frangı	142	20

²⁶ Gazioğlu'na göre; "1879 yılında Kıbrıs Lirası 180 kuruş olarak saptandı. Ayrıca Kıbrıs'a özgü bakır paralar da basıldı. Bu bakır paralar kuruş olarak adlandırıldı. Bkz: Ahmet Gazioğlu, *Enosis Çemberinde Türkler*, 2. baskı, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP) yay., Lefkoşa, 2000, s: 37.

²⁷ *The Cyprus Gazette*, June 17th, 1879. Aynı ilan gazetenin 4 Nisan 1885 ve 10 Şubat 1888 tarihli nüshalarında da yayınlanmıştır. Bkz: *The Records of the Ottoman Conquest of Cyprus and Cyprus Guide and Directory*, s: 175. Ayrıca Bkz: *Ceride-i Resmîye-i Kıbrıs*, 4 Nisan 1885.

GÜMÜŞ	Kuruş	Para	
Florin	18	...	
Silin	9	...	} 3 L=540 kuruş
Altı Pens	4	20	
Üç Pens	2	10	
BRONZ			
Kuruş	...	40	
Yarım Kuruş	...	20	} 3 Ş.=27 kuruş
Çeyrek Kuruş	...	10	

B. Kıbrıs Kuruşu Uygulamasında Kriz

1. Kıbrıs Hükûmeti'nin 15 Kasım 1884 Tarihli Bildirisi

1879 yılından itibaren Kıbrıs'ta yeni Kıbrıs kuruşu tedavüle çıkarılmış ve 1882 yılında çıkarılan bir kararname ile Kıbrıs'ta geçerli paranın değeri belirlenmiş olmasına rağmen 1884 yılına gelindiğinde Kıbrıs'ın her tarafında hükûmetin belirlediği düzen ve değer in uygulamaya konulamamış olduğu görülmektedir. Özellikle Leymosun bölgesinde sorunlar vardı.

Bu nedenle Kıbrıs hükûmeti 15 Kasım 1884 tarihini taşıyan bir bildiri yayınlamıştır. Türkçe ve Rumca olarak yayımlanan bu bildiri de, “ammenin nazarı dikkati Kraliçe Haşmetli Viktorya Hazretleri canibinden şeref-sudûr buyurulan gelen fi 3 Mayıs sene 1882 tarihli beyanname mazmununa celb ve davet olunur” denilerek bu bildirin in dayandığı temel açıklanmıştır.

Söz konusu bildiriye göre; “beyanname-i mezkûr hükmünce Kıbrıs'ta kuruş namıyla nizamen mütedavil bulunacak akçe fakat şilinin dokuzda biri kıymetinde ve tunçdan ma'mul bulunan Kıbrıs kuruşudur.” Ve söz konusu beyanname hükmünün yürürlüğe konulması konusunda Kıbrıs hükûmeti elinden geleni yapma kararındadır.

Kıbrıs hükûmetinin bu resmî bildirisine göre; “kâffe-i mukavelenamelerle hesap pusulalarında ve tahvilât ve sairede ve akçeye müteallik ahz ü ita ve muamelâtta istifa yahut te'diye olunacak akçe mebalîği kuruş hesabıyla beyan kılınmış oldukları halde kuruş tabirinin ber vech-i meşrûh şilinin dokuzda biri kıymetinde ve tunçdan ma'mul Kıbrıs kuruşunu isti'mal için kılınmış nazârında tutulması lâzım geleceği hususuna dikkat eylemeleri tüccâr ve bazâr-gânlarla sairine tavsiye olunur.” Bildiriye göre toplam para miktarı hiçbir şekilde “sîm yahut metalik kuruş veyahut salif-üz-zikr beyanname ile nizamen rayic hükmüne konulmuş olmayan” diğer madenî paralar hesabı olarak göster-

rilmeyecektir. Bildiri, “Kıbrıs’ta nizamen rayic tutulan” para tablosu ile sona ermektedir. Bu tablo 3 Mayıs 1882 tarihli kraliyet kararnamesindeki tablonun aynısıdır²⁸.

2. Limasollu Tüccarların Hükûmete İhbarnamesi

Hükûmetin resmî ilanı üzerine ileri gelen bazı Limasollu “sarrafân ve tüccarân”, Kıbrıs Hükûmetine bir “ihbarname” göndermiştir. 25 Kasım 1884 tarihini taşıyan söz konusu ihbarnamede imzası bulunan tüccar ve sarraflar; “malum olduğu üzere ahz ü itaca muamelatımız 1884 senesi şehr-i Kanun-ı evvelinin otuz birine değin İngiliz Lirası 132 kuruş hesabıyla cereyan etmiş ise de biz zîrde muharrer imzalar sahipleri hulûlü takarrüb eden seksen beş senesi şehr-i Kanûn-ı sanisi ibtidasından itibaren Lira-yı Sterlin’in 180 Kıbrıs kuruşundan ibaret bulunması hakkında fi 15 Teşrîn-i sani 1884 tarihiyle hükûmet-i muhterememiz canibinden ısdar olunan emre imtisalen icra-yı muamele eyleyeceğimizi vaad eyleriz” diyorlardı²⁹.

Bu ihbarnameden anlaşıldığına göre, Limasollu tüccarlar bu tarihe kadar 1 İngiliz Sterlini 132 kuruş hesabından işlem yapmışlardır. Oysa 1882 senesi Kıbrıs Meskûkâtı Kararnamesi’ne göre 1 İngiliz Sterlini 180 kuruştur ve bu şekilde işlem görmesi gerekirdi. Ama bazı Limasollu ve Bafı tüccarlar buna uymamışlardır. Belki hükûmet de bu nedenle olsa gerek 15 Kasım 1884 tarihinde bir resmî ilan yayınlayarak 1 İngiliz Sterlinini 180 kuruş olarak tesbit eden 1882 kararnamesini hükûmetin uygulamak için herşeyi yapacağını açıklamak zorunda kalmıştır. Bunun üzerine bazı Limasollu tüccarlar 1 Ocak 1885 tarihinden itibaren bu emre uyacaklarını açıklamışlardır.

3. Bafı Tüccarların Hükûmete İhbarnamesi

Bu arada “Baf tüccarlarının başlıcaları” da Kıbrıs Hükûmeti’ne benzer bir ihbarname göndermişlerdir. Söz konusu ihbarnamede Bafı tüccarların başlıcaları “malum olduğu üzere ahz ü itaca muamelatımız 1884 senesi şehr-i Kanun-ı evvelinin otuz birine değin İngiliz Lirası 132 kuruş hesabıyla cereyan etmiş ise de biz zîrde muharrer imzalar sahipleri hulûlü takarrüb eden seksen beş senesi şehr-i Kanûn-ı sanisi ibtidasından itibaren Lira-yı Sterlin’in 180 Kıbrıs kuruşundan ibaret bulunması hakkında fi 15 Teşrîn-i sani 1884 tarihiyle hükûmet-i muhterememiz canibinden ısdar olunan emre imtisalen icra-yı muamele eyleyeceğimizi vaad eyleriz” diyorlardı³⁰. Böylece Bafı tüccarların

²⁸ “2 Numerolu Tahrirâtın Birinci Melfufu”, *Ceride-i Resmîye-i Kıbrıs*, 4 Nisan 1885.

²⁹ “2 Numerolu Tahrirâtın İkinci Melfufu”, *Ceride-i Resmîye-i Kıbrıs*, 4 Nisan 1885.

³⁰ “İki Numerolu Tahrirâtın Dördüncü Melfufu”, *Ceride-i Resmîye-i Kıbrıs*, 4 Nisan 1885.

ileri gelenleri de hükûmetin uygulamasını kabul ettiklerini duyurmuşlardır. Bu ihbarnamede herhangi bir tarih yoktur.

4. Leymosun Kaza Kaymakamlığı'na Lefkoşa'dan Gönderilen Yazı

Bir kısım Leymosun tüccar ve sarrafi hükûmetin 15 Kasım 1884 tarihli olan ve 1 Sterlin 180 kuruş rayicini temel alan emrine itaat edeceklerini ilan etmişlerdi. Ancak hükûmetin kararına karşı çıkanların da var olduğu anlaşılmaktadır. Karara ve uygulamaya karşı olanlar Leymosun/Limasol Kaymakamlığı'na bu konuda bir dilekçe sunmuşlardır. Kaza kaymakamı da bu dilekçeyi Lefkoşa'ya göndermiştir.

Bunun üzerine Lefkoşa'dan Leymosun'a "Muavin-i müsteşar C. Smith" imzalı ve 1 Aralık 1884 tarihini taşıyan resmî bir yazı gönderilmiştir. Leymosun Kaymakamına/Komiserine gönderilen bu yazıya göre "Kıbrıs Tunç kuruluşunun ahz ü ita muamelatında rayic-i ittihazı hakkında" Leymosun kazası dahilinde bazı itirazcı kimseler bulunmaktadır ve bu kimseler sundukları dilekçede hükûmetin bu kararının "serbest" ticarete müdahale olduğunu iddia etmişlerdir. Söz konusu yazıya göre "hükûmet öyle ashab-ı istidanın iddiası vechile serbesti-i ticarete müdahale etmiş" olmadığı gibi "müdahale etmek niyetinde de değildir." Ayrıca hükûmet "meskûkâtı tebdil yahut kıymetlerini tezyid etmek niyetinde dahi değildir" Aynı yazıda hükûmetin niyeti şöyle açıklanmaktadır: "Hükûmetçe icrası tasavvur olunan husus hesabâtı Kıbrıs dahilinde mütedavil bulunmayan bir akçe ile görüp tutmak adet-i batıla ve gayr-ı saibesinin lağvından ibarettir".

Yazıya göre, muhasebe işerinin yürütülmesinde ve fiyatların belirlenmesinde "meskûkatın rayic-i hakiki-i mahallîsine" saygı gösterilmesi medenî ülkelerde "adet-i umûmiyye"den sayılmaktadır. Bu adetin aksi ise yanlışlara ve karışıklıklara neden olduğu gibi hilekârların kendi saf komşularının sırtından haksız kazanç sağlamalarına da sebep olur. Hükûmetin arzusu ise halkın ve yörenin menfaatinin korunmasıdır. Dilekçe sahipleri, hükûmetin "eski kavaim-i nakdiyye ve meskûkât-ı nahasiyyenin hemen tenezzül-i kıymetinden evvel lağvıyla kendilerini pek büyük bir zarardan kurtarmış olduğunu" hatırlamalıdır.

Söz konusu yazıya göre "Hükûmetin Leymosun ve Baf kazalarında mevki-i icraya vaz'ını arzu eylediği usûl cezirenin sair bilcümle kazalarında cari bulunmuş ve oralarda vech-i küllî üzere menafi-i ticareti müstevcib ve ahâli hakkında fevaidi müeddi bulunduğu" görülmüştür. Öte yandan "bir belde ve bahusûs ufak bir cezire dahilinde muhtelif rayicler bulunması arzu olunmayan ahvâlden" olduğu da açıktır.

Kıbrıs Hükûmetinin tutumunu yansıtan bu yazıya göre eğer dilekçe sahiplerinin arzusunun uyulursa “Baf kazası ahâlisi dahi rayic itibarınca olan adetlerini ibkaya diğerleriyle müsavî surette istihkakları olup şu halde Kıbrıs dahilinde rayicin suret-i itibarınca üç usûl bulundurulmuş olacaktır”³¹.

5. Bazı Leymosunlu Tüccarların Londra’ya Gönderdikleri Telgraf

Kıbrıs Hükûmeti uygulamaya itiraz eden Leymosunlu tüccarların dilekçesine yukarıdaki cevabı vermiş ve Leymosun Kaymakamlığı tarafından bu cevabın dilekçe sahiplerine iletilmesini istemiştir. Fakat uygulamaya itiraz edenler bu cevabı beğenmeyerek Londra’ya bir telgraf göndererek şikâyetlerini yenilemişlerdir.

Fransızca yazılan ve 10 Ocak 1885 tarihini taşıyan bu telgrafnamede Leymosunlu tüccarlar şikâyetlerini şöyle dile getirmişlerdir: “Leymosun kazası hükûmetin 1885 senesinde verilen emrine tevfikeyen meskûkât rayicini tertiblemişti. Taraf-ı haşmet-meabîlerinden fi 13 Mart 1879 tarihli telgrafnamemize ihsan buyurulan cevap hükûmetin tertibât-ı mezbureyi tağyir tasaddisini men’ eyledi. Muahharen hükûmet galiba Dahiliye Nezaretî’ne icra etmiş olduğu taccübü mucib ısrarıyla fi 3 Mayıs sene 1882 tarihli beyanname-i haşmet-meabînin sudurunu davet etmiş olup şimdi ise muamelât-ı ticariyye ve mahkemeler ilamâtınca niza’ ve karışıklıklara sebebiyet verilmemek üzere ahâli tarafından vaki olan şikâyat-ı şedîde ve imtinaa ve akçelerini Lira 132 kuruş hesabıyla karz etmiş iken 180 hesabıyla kabul eylemek mecburiyyetinde bulunan dayınların yüzde 36 raddesinde duçar-ı zarar olduklarına dair mevcut olan delâil-i sarihaya rağmen rayic-i meckûkâtı cebrî olarak yükseltmek ısrarında bulunmaktadır. Binaenaleyh serbesti-i ticareti ve zürra’ ve amelenin refah halini tahrib tehdidinde bulunan ve meskûkâtın terfi-i rayicinden münbaîs olan işbu gadrin men’ ve defî hak-pâ-yı seniyyelerinden niyaz olunur”³².

Telgraftan anlaşıldığına göre aynı kişiler 13 Mart 1879 tarihinde de benzer bir durum için Londra’ya müracaat etmişlerdi. Londra Hükûmeti’nin girişimi ile Kıbrıs Hükûmeti yapmayı düşündüğü değişiklikten vaz geçmişti. Fakat daha sonra İçişleri Bakanlığı’na müracaat ederek 3 Mayıs 1882 tarihli kararnamenin çıkmasını sağlamıştır. Şimdi de Kıbrıs Hükûmeti, ticaret işlerinde ve mahkeme kayıtlarında tartışma ve karışıklıklara neden olmamak için halk tarafından yapılan şiddetli şikâyet ve uygulamaya direnmeler ve paralarını İngiliz lirası 132 kuruş hesabıyla ödünç almış iken İngiliz lirası 180 kuruş hesabıyla kabul etmek zorunda kalan borçluların %36 zarar ettikleri apaçık orta-

³¹ “İki Numarolu Tahrirâtın Üçüncü Melfufu”, *Ceride-i Resmîye-i Kıbrıs*, 4 Nisan 1885.

³² “Bir Numarolu Tahrirâtın Birinci Melfufu”, *Ceride-i Resmîye-i Kıbrıs*, 4 Nisan 1885.

da iken para rayicini zorla yükseltmek istemektedir. Bu durum ticaret serbestliğini ve ziraatle uğraşanlarla işçilerin refahını tehdit etmektedir. Dolayısıyla ile paranın rayicinin yükseltilmesinden doğan bu duruma son verilmelidir.

10 Ocak 1885 tarihi bu telgraf Londra'ya ulaşmış ve 19 Ocak 1885 tarihli yazı ile bir sureti Kıbrıs valisine gönderilerek konu ile ilgili mütalâsı istenilmiştir. Kıbrıs valisinin mütalâsı İngiliz işgalinin ilk anlarından itibaren Kıbrıs'taki para durumunu yansıttığı için buraya aynen alınmıştır ve şöyledir:

“Maylord Hazretleri,

Leymosun ahalisinden bazı kimesneler tarafından “1882 Senesi Kıbrıs Meskûkâtı Kararnamesi” hakkında şikâyeti havi olarak hak-pa-yı hazret-i kraliçeye keşide olunan telgrafname hakkında mütâlâât-ı acizane-min beyanını amir fi 19 Kânun-ı sani 1885 tarihli tahrirât-ı nezaret-penahîlerinin vusûl bulduğu iş'arına ibtidarla kesb-i iftihar eylerim.

(2) Kıbrıs'ın 1878 senesinde İngiltere devleti tarafından işgali vuku'unda dahil-i cezirede kaimeden maada ber vec-i ati üç nev' akçe mütedavil bulunmakta idi.

Birincisi-Devlet-i Osmaniyye'nin nuhas kuruşu ki takriben 176 adedi bir İngiliz lirasına mukabil olup Lefkoşa ve Tuzla ve Mağosa ve Girne'de mütedavil bulunmakta idi.

İkincisi-Metalik kuruş ki takriben 133 adedi bir İngiliz lirasına müsavî olup Leymosun'da mütedavil idi.

Üçüncüsü-Sîm kuruş ki 120 adedi bir İngiliz lirası demek olup Baf'da tedavül etmekte idi.

(3) Devlet-i Osmaniyye'nin takriben 180 adedi bir İngiliz lirasına müsavî bulunagelen nuhas kuruşu yerini tutmak ve kıymeti yine o raddelerde bulunmak üzere tunçdan ma'mul bir nev' İngiliz kuruşu ihdas ve ithali haşmetli kraliçe hazretleri hükûmetince esbâb-ı malumeden dolayı kararlaştırıldığı misüllü muhtelif cihetlere mebni tahavvül fiyata tabi olan metalik kuruşun tedavülden kaldırılmasına dahi lüzum görülmüş olmasıyla işbu muamelat 1878 ve 1879 senelerinde mebhûs-ün-anh muhabere olagelmüş ve netice-i hasılası hakkında 1879 senesinde takdim kılınan la-yiha-i seneviyye-i acizanemin 22'nci ve 23'ncü ve 24'ncü ve 25'inci bendlerinde muhtasaran arz ve mütâlââ edilmiştir.

(4) Kıbrıs dahilinde akçenin siyak-ı vahid üzere mütedavil bulundurulması her halde elzem idüğünden ol bâbda 1879 senesinde teşebbüs olunan icraat altın esası üzerine tertib olunmuş meskûkât-ı muayyene tees-süsünü intac edegelim meskûkât-ı mezburenin İngiltere'nin şilin ve penaları misüllü kıymet-i mukarrerelerinde sabit kalmışlardır.

(5) Bu cümle ile beraber Leymosun'un bazı tüccarânı tunç kuruşun orada tedavülü emtia-i ticariyeleri fiyatının tenzilini mucib olabileceği havfına

mebni onun Leymosun'a ithaline daima mu'teriz bulunmuş ve ahz ü italarının İngiliz lirası 132 yahut 133 kuruş hesabıyla icrasına devam etmeği kendilerince kaide ittihaz eylemiş oldukları misüllü Baf'da dahi muamelât-ı ticariyyenin İngiliz lirası 120 kuruş hesabıyla icrasına devam edilmiş olup halbuki mezkûr mahallerin hiç birinde o fiyatları mübeyyen meskûkât bulunmamaktadır. Çünkü sikke-i mağşuşe fiyatı ba-irade-i padişahî tebdil olunarak metalik kuruşun değeri kıymet-i asliyyesinin yalnız nisf raddesine tenezzül eylemiş olduğu gibi mecediyenin yani sîm kuruşun kıymeti dahi Memalik-i Şahane dahilinde yüzde beş raddesinde te-denni bulmuş olup şöyle ki, sîm mecediye mukaddema yirmi kuruş kıymeti var iken elyevm hazain-i Osmaniyye'de yalnız on dokuz kuruş mukabilinde kabul olunmaktadır.

(6) Yalnız hayalde vücudu bulunan meskûkâtla ahz ü ita edilerek bilfiil mütedavil olan meskûkatı tanınamaklığın müstevcib olduğu suûbet-i azime Leymosunca müddet-i medideden beri hissedilegelip ammenin nazar-ı dikkatini haşmetli Kraliçe Hazretlerinin fi 3 Mayıs sene 1882 tarihli beyannameleri mazmununa celb ve davet için canib-i hükûmetten bir ilanname tasdirî istida' olunmuştu. İlanname-i mezbûr geçen şehri Teşrin-i saninin on beşinde ber mucib-i istida tasdir kılınarak mahall-i mezkûrun bir takım sarrafân ve tüccarân-ı muteberanı tarafından 1885 sene-i Kânun-ı sanisi ibtidasından itibaren her nev' muameleyi İngiliz lirası yüz seksen kuruş hesabıyla isra edeceklerini mulin bir kıta ihbarname imza edilmiştir. Leymosun kazası dahilinde Rumî ve Türkî-ül ibare olarak ta'minen neşr edilmiş olan ihbarname-i mezburun bir kıta sureti leffen takdim-i nazar-gâh-ı nezaret-penahîleri kılınmıştır.

(7) Az bir müddet sonra madde-i menhusa hakkında isti'danameler vasıl olup merbuten takdim kılınan sureti vechile cevap verdirilmiştir. Ufak bir cezire dahilinde meskûkâtca canib-i hükûmetten muhtelif rayiclere itibar edilmesi mümkün olamayacağı bedîdardır. Ve dört kaza dahilinde mukaddema cari bulunagelen rayiclerin kema-kân ibka ve ittihazı diğer iki kazalarca adem-i hoşnudiyyeti müeddi olup halbuki mezkûr iki kazalar beyninde dahi ittifak hasıl olamamaktadır.

(8) Hayalî bir sikkenin vücudu bazı memalik dahilinde büsbütün namalum bir şey olmayıp hatta Mısır'da kuruşun tarife fiyatı kıymet-i rayicesinin fakat nısfına muadil bulunduğu keyfiyeti pek çok teşvişata müstevcib olmaktadır. Bunlar ise emsal olunmayıp bilakis içtinab edilmeleri lazım gelen emsaldendirler.

(9) Vusul bulduğu arz olunan tahrirât-ı asilânelerinin hatimesi bulunan kısmına gelince telgrafnameyi keşide etmiş olanlara cevap gönderilmek üzere onun kimler tarafından sudur edildiği beyan olunması için telgraf şirketine mürâcaât edilmiş ise de müresselin ismini beyandan şirket imtina eylemektedir.

(10) Baf tüccarının başlıcaları tarafından kendileri dahi ahz ü italarını rayic-i mukannen üzere icra etmek niyetinde bulduklarına dair bir ihbarname tasdir kılınmış olmağla bunun dahi işbu münasebetle ilave-i arz ve beyanını zaid görmem ve ihbarname-i mezburun bir kıt'a sureti leffen takdim-i seviyy-i asilâneleri kılınmıştır.

An Lefkoşa
Fi 21 Şubat sene 1885
Bende-i mu'tileri
Robert Biddulph³³.

C. Kıbrıs Parasının Basılması Karşısında Osmanlı Hükûmeti

1. Kıbrıs'ın İngiltere'ye Devri

Kıbrıs İngiltere'ye devredilirken yapılan 4 Haziran 1878 tarihli antlaşmada İngiltere'nin Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'ni korumak ve yapılan ittifak antlaşmasındaki görevlerini yerine getirebilmek için Osmanlı Hükûmeti'nin Kıbrıs adasını İngiltere'ye tahsis ettiği ve adanın İngiltere tarafından yönetilmesine rıza gösterdiği belirtilmektedir³⁴. Bu antlaşmaya ek olarak 1 Temmuz 1878 tarihli bir başka antlaşma daha yapılmıştır³⁵. Bu antlaşmalar padişah tarafından 4 Temmuz 1878 tarihinde "Hukuk-ı şâhâneme asla halel gelmemek şartı ile" notuyla tasdik edilmiştir. Bu antlaşmaların göre İngiltere adayı idare edecek ama ada hukuken Osmanlı Devleti'nin sayılacak ve padişahın Kıbrıs üzerindeki egemenlik hakları bundan zarar görmeyecekti.

14 Ağustos 1878 tarihinde bir başka antlaşma daha yapıldı. Bu antlaşma, "Cezirenin işgali müddetince Kıbrıs'ın idaresi için Bâb-ı âli'nin murakabesi haricinde olarak İngiltere Kraliçesi namına kavanin ve mukavelât tanzimi ve umûr-ı ticariyye ve şehbenderiyyenin rû'yeti için zât-ı hazret-i padişahînin müşarunileyhüma İngiltere kraliçesine salâhiyyet-i kâmile bahş eylediğine dairdir"³⁶.

1919 yılında Osmanlı Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan değerlendirmeye göre, "işbu mukavele ile zât-ı hazret-i padişahî, cezirenin işgali müddetince hukuk-ı hükümrânisini İngiltere kralına tevdi etmiş oluyor"du. Bu antlaşma ile 1 Temmuz 1878 tarihli antlaşmanın 4. maddesi de değiştirilmiştir. Buna göre "muahedename zeylinin dördüncü bendi hükmünce emlak-ı hüma-

³³ *Ceride-i Resmîye-i Kıbrıs*, 4 Nisan 1885.

³⁴ Bâb-ı âli Hariciye Nezareti; *Kıbrıs Meselesi*, İstanbul, Matbaa-i Amire 1335, ss: 10, 13.

³⁵ Bâb-ı âli Hariciye Nezareti; *Kıbrıs Meselesi*, s: 13.

³⁶ Bâb-ı âli Hariciye Nezareti; *Kıbrıs Meselesi*, s: 18.

yun ile arazi-i miriyyenin hasılatıyla tapu ve mahsul ve intikalden hasıl olma varidat maktuan senevî beş bin İngiliz lirasının tediyesi suretine işbu mukavelename ile tahvil olunmuştur³⁷. Önceki antlaşmada yer alan 4. maddeye göre ise “Bâb-ı âli Kıbrıs’ta bulunan arazi-i emiriyeyi ve evkaf-ı hümayunu serbestce furuht ederek veya iltizama vererek bunlardan hasıl olacak akçe üçüncü bentte zikr olunan varidat-ı cezire dahilinde tutulmayacaktır³⁸.”

14 Ağustos 1878 tarihli antlaşmanın “hukuk-ı şahane” ile nasıl bağdaştığı tartışılabilir ve tartışmaya da değerdir. Bu konuda biz Osmanlı Dışişleri Bakanlığı’nın yorumuna katılıyoruz. Buna göre daha işgalin ilk günlerinde ada hukuken de Osmanlı yönetiminden çıkmıştır.

Bu gelişmelerden İngiltere’nin adaya geçici olarak değil filî ve mümkün olduğunca da hukukî olarak egemen olmak istediği anlaşılmaktadır. Nitekim 4 Haziran 1878 tarihli ittifak antlaşması imzalanmadan önce yapılan tartışmalarda, Bâb-ı âli Kıbrıs’ın İngiltere’ye devrinin başka sorunlara yol açacağını düşünerek “Kıbrıs cezaresinin asker ve mühimmat için depo makamında kullanılmak üzere her ne vakit Rusya devleti tevsi’-i memalik daiyesine düşer de kendisine ilân-ı harb olursa ol vakit İngiltere devleti tarafından taht-ı idareye alınması”nın daha münasip olacağını ileri sürmüş ise de İngiltere elçisi söz konusu antlaşma teklifine “bir gûna kayıt ve şartı havi ibare dercine mezun olmadığını ve Pazartesi günü Londra’da akd-ı meclis olunacağından red veya kabulü havi her ne cevap verilecek ise Pazar akşamı behemahal kendisine tebliğ edilmek lâzım geleceğini beyan etmiştir”. Hatta İngiltere elçisinin “Kıbrıs hakkındaki teklifi Bâb-ı âli tarafından red olunacak olursa, Devlet-i âliyyece vehameti mucib olacağı ve kongrenin dahi içtima edemeyeceği yollu tehdidâtı ve bu surete muvafakat olunduğu takdirde Rusyalıların üç güne kadar İstanbul havalisinden çekilecekleri” gibi sözleri üzerine Osmanlı hükûmeti İngiltere’nin antlaşma teklifini kabul etmiş³⁹ ve ada İngiltere’ye devredilmiştir⁴⁰.

Böylece, İngiltere Rusya’ya karşı Osmanlı Devleti’nin müttefiki durumuna gelmiştir. 1 Temmuz 1878 tarihli Osmanlı-İngiliz Antlaşması’nın 6. maddesine göre “Rusya, Doğu Anadolu’da işgal etmiş olduğu diğer yerleri Osmanlı Devleti’ne geri verdiği takdirde, Kıbrıs adası İngiltere tarafından boşaltılacak ve 4 Haziran tarihli sözleşmenin hükmü” kalmayacaktır⁴¹. Bir başka deyişle söz konusu yerlerde Rus işgali sürdüğü sürece Kıbrıs İngiltere tarafından idare edilecekti. Ya İngiltere ile Rusya bir antlaşma yaparlarsa ve aralarındaki

³⁷ Bâb-ı âli Hariciye Nezareti; *Kıbrıs Meselesi*, ss: 18, 20.

³⁸ Bâb-ı âli Hariciye Nezareti; *Kıbrıs Meselesi*, s: 13.

³⁹ Bâb-ı âli Hariciye Nezareti; *Kıbrıs Meselesi*, ss: 6-7.

⁴⁰ Gelişmelerin seyri ile ilgili bkz: Rifat Uçarol; *Siyasî Tarih/1789-1994*, İstanbul, 1995, ss: 347-351.

⁴¹ Rifat Uçarol, *Siyasî Tarih, 1789-1994*, s: 350.

sorunları çözerlerse ne olacaktı? Bu sorunun cevabı düşünülmemiştir. Nitekim İngiltere, 1898 yılında Osmanlı Devleti'nin düşmanı olan Rusya'ya antlaşma teklif etmiş ve 1907 yılında da Rusya-İngiltere antlaşması imzalanmıştır. Ama Osmanlı yönetimi bu sırada Kıbrıs'ın durumu ile ilgilenmemiştir.

2. Adada Kurulan Yeni Düzen

Kıbrıs adası 4 Haziran 1878, 1 Temmuz 1878 ve 15 Ağustos 1878 tarihli antlaşmalarla kanaatimizce hem fiili olarak hem de hukuki olarak Osmanlı yönetiminden çıkmıştır. Çünkü İngilizler adaya gelir gelmez bu antlaşmalara da dayanarak yeni bir düzen kurmaya başlamışlardır. Bunun ilk örneği adadaki para sistemini değiştirmek ve yeni bir para düzeni kurmak olmuştur.

İkinci olarak pek çok kanun/nizamname çıkarılarak ada idare edilmiş ve Osmanlı kanunları gittikçe geçersiz hale gelmiştir. Söz gelimi 19 Aralık 1878 tarihinde, yani ada yönetiminin İngilizlere devrinden yaklaşık 6 ay sonra önemli bir nizamname yayımlanmıştır. "Kıbrıs Ceziresinin Ta'yin-i Aksam-ı İdaresi" adlı bu nizamnamenin ikinci maddesine göre, "Kıbrıs ceziresi bir hükümet-i müstakileden ibarettir. İdare-i umumiyyesinin reis ve mercii vali olup cezire-i bahr-i Sefid Vilayeti valisiyle mutasarrıfların cezire-i mezkûrenin idare-i sabıkasınca olan salahiyet ve mezuniyyet-i nizamiyyelerini vezaif-i asliyyesiyle beraber caiz ve cami'dir. Mutasarrıflık unvan ve memuriyeti Kıbrısca ba'de-zîn mülğadır"⁴².

Bu madde ile Kıbrıs'ın "bağımsız bir hükümet" olduğu belirtiliyor ve adadaki en yüksek idarî yetkilinin vali olduğu açıklanıyordu. Nizamnamenin üçüncü maddesine göre Mağosa, Leymosun, Tuzla, Girne ve Baf kazalarının isimleri muhafaza edilmiş ancak "Değirmenlik" kazası adı değiştirilmiş ve "Değirmenlik kazası Lefkoşa kasabasıyla birleştirilerek alel-umum Lefkoşa kazası" oluşturulmuştur. Değirmenlik kazası adı kaldırılmıştır⁴³.

Görüldüğü üzere adanın idarî taksiminde de değişiklik yapılmıştır. Ancak bütün bu değişiklikler Osmanlı hükümeti tarafından herhangi bir itiraza uğramamıştır. Sadece Kıbrıs kuruluşunun dabredilmesi Osmanlı Hükümeti'nin itirazına uğramıştır. Bunun da sebebinin para basmanın egemenlik sembolü olarak görülmesi olmalıdır.

3. Yeni Kıbrıs Kuruluşu Haberinin İstanbul'a Ulaşması ve Hükümetin İlk Değerlendirmesi

Kaynaklar yeni Kıbrıs kuruluşunun Nisan 1879'da tedavüle çıktığını belirt-

⁴² *Kavanin-i Kıbrıs*; 1878-1885. 1878 yılına ait 4 numaralı Nizamname.

⁴³ *Kavanin-i Kıbrıs*; 1878-1885. 1878 yılına ait 4 numaralı Nizamname.

mektedirler. Bununla birlikte İngiltere hükûmeti bu konuda Osmanlı Hükûmeti'ne bilgi vermeyi düşünmemiştir. Çünkü bu bir idarî karardır ve 14 Ağustos 1879 tarihli antlaşmaya göre İngiltere'nin buna hakkı vardır.

Osmanlı Hükûmeti'nin yeni Kıbrıs kuruşundan haberdar olduğunu gösteren ilk belge (H. 9 Rebiü'l-ahir 1298/R.26 Şubat 1296) 10 Mart 1881 tarihlidir. Bu belgeye göre, "İngiltere devleti tarafından Kıbrıs ceziresinde tedavül etmek üzere bir nev' sikke ihdas olunduğu istihbar" olunmuş ve "üç adedi celb ile muayene" edilmiştir. Said imzalı bu belgeye göre "İngilizlilerin cezire-i mezkûreye mahsusen meskûkat darbına hakları olmamak lazım geleceğinden bu cihe-tin serian hukuk müşavirleriyle bil-etraf müzakeresiyle hasıl olacak karara göre" hareket edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle konu "Hariciye nezareti'ne havale edilmiş ve mezkûr sikkeler manzur-ı âli buyurulmak üzere takdim kılınmıştır"⁴⁴.

Belgede dikkati çeken en önemli özelliklerden birisi Hükûmetin hukuken kendisine ait saydığı bir bölgede basılan para hakkında paranın tedavüle girmesinden ancak tam 2 yıl sonra haberdar olabilmiş olmasıdır. İkinci özellik ise Bâb-ı âli'ye göre İngiltere'nin böyle bir uygulamaya hakkı olmadığı düşüncesi-dir.

4. Yeni Kıbrıs Kuruşu Hakkındaki İrade-i Seniyye

3 adet yeni Kıbrıs kuruşu 10 Mart 1881 tarihinde padişaha sunulmuştu. Padişahın konuyla ilgili iradesi (H. 6 Ramazan 1305/R.5 Mayıs 1304) 17 Mayıs 1888 tarihini taşımaktadır. Bir başka deyişle konuyla ilgili irade paranın tedavüle girmesinden yaklaşık 9 yıl sonra, padişaha bildirilmesinden yaklaşık 6 buçuk yıl sonra çıkabilmiştir. Söz konusu irade-i seniyye şöyledir:

"Kıbrıs ceziresinde darb olacak sikkenin nâm-ı nami-i cenâb-ı hilâfet-penâhiye kat' edilmesi lâzım gelir iken İngilizler tarafından kraliçe namına meskûkat darbına kıyam edilmiş olduğundan bundan bir adedi Meclis-i Vükelâca görülmek üzere leffen irsal-i seviyy-i sami-i sadaret-penâhileri kılınmağın ol bâbda emir ve ferman hazret-i veliyyül emrindir.

Fi 6 Ramazan sene 305 ve fi 5 Mayıs sene 304
Serkâtib-i Hazret-i Şehriyarî
Süreyya"⁴⁵.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi oldukça gecikmiş olan bu irade-i seniyyede İngilizlerin Kıbrıs'ta para basmış olmalarına karşı çıkılmamaktadır. Bununla

⁴⁴ BOA, Tasnifin Kodu: Y.A.HUS. Tarih: 1298. 4. 9.

⁴⁵ BOA, Tasnifin Kodu: İrade-i Dahiliyye, (İ.D), Vesika No: 85047.

birlikte Padişaha göre, ada hukuken Osmanlı Devleti'nin sayıldığı için basılacak paralar ancak Osmanlı padişahı adına basılabilir. İngiltere kraliçesi adına basılamaz. Para darbetmek önemlidir. Çünkü; "Akdeniz havzasında Eski Yunan'dan itibaren sikke basmak bir hükümdar için egemenliğin en önemli simgelerinden biri olarak kabul edilir"⁴⁶ ve "İslâm devletleri de sikke basmayı ve hutbe okutmayı "sahib-i sikke ve hutbe" egemenliğin en önemli simgeleri olarak kabul eder"⁴⁷.

Dolayısı ile sikke darb etmek/ettirmek egemenlik sembollerinden olduğu için Kıbrıs'ta İngiltere kraliçesi adına para basılması adanın hukuken İngiliz hakimiyetinde olduğu anlamına gelmekteydi. Bu nedenle padişahın itirazına uğramış olmalıdır.

Bununla birlikte aradan bu kadar zaman geçmiş olması yetmiyormuş gibi irade-i seniyyeye göre paranın bir adedinin bakanlar Kurulunca "görülmeğe" üzere sadrazama gönderilmiş olması yine başka zaman kayıplarının olacağını da göstermektedir.

5. 1888 Tarihli Meclis-i Mahsus Kararı

10 Mart 1881 tarihli belgede konunun Dışişleri Bakanlığı Hukuk Müşavirliği'ne havale edildiği belirtilmişti. İrade-i seniyyede bu konuya değinilmediği gibi hukuk müşavirliğinin hangi yönde karar verdiğini de bilmiyoruz. Ancak bu konuda 9 Ekim 1888 (H.1 Safer 1306) tarihli bir "meclis-i mahsus" kararı vardır. Bu karardan Dışişleri Bakanlığının bazı girişimlerde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Meclis-i mahsus kararına göre önce, "Kıbrıs ceziresinde darb olunacak meskûkâtın nâm-ı nami-i hazret-i padişâhîye kat' edilmesi lâzım gelir iken İngilizler tarafından kraliçe namına darb olunmasından dolayı bâ-tezkere-i husûsiyye tebliğ olunan irade-i seniyye ve ol bâbda cereyan eden müzakere üzerine sebk eden karar ve iş'ara cevaben Londra Sefiri Paşa hazretleri tarafından varid olan tahrirat tercümesiyle melfuflarının gönderildiğine dair Hariciye Nezareti'nin 19 Muharrem Sene 306 tarihli tezkeresi kıraat olundu".

Buna göre hükümet Kıbrıs'ta basılan paranın Osmanlı padişahı adına olması gerektiği konusunda kararlıdır ve bu kararını Londra büyükelçiliği tarafından İngiltere Hükümeti'ne iletmiştir. Büyükelçinin İstanbul'a gönderdiği yazıya göre elçi konu hakkında bilgi almak için İngiliz Hariciye Müsteşarı ile görüşmüştür.

⁴⁶ Şevket Pamuk; *Osmanlı İmparatorluğu'nda Para*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s: 3.

⁴⁷ Şevket Pamuk; *age.*, s: 6.

Söz konusu Meclis-i Mahsus zabıtnamesine göre, “Sefir-i müşarünileyhin mezkûr tahrirâtı tercümesinde ol bâbda malumât için ettiği müracat üzerine Hariciye Müsteşarının irsal eylediği muhtıra sikke-i mezkûrenin bazı numûneleri ile Kıbrıs’ta nizamen tedavül edecek meskûkâtın kıymetlerini mübeyyin” bir kararname gönderilmiştir. Söz konusu zabıtnameye göre Lord Salisbury Osmanlı Büyükelçisine ayrıca şunları söylemiştir:

“Kıbrıs’ta ufaklık meskûkâtın nedreti İngiltere hükûmetini az kıymetli meskûkât ihracına” mecbur bırakmıştır. “Meskûkât-ı mezkûrenin nâm-ı nami-i hazret-i padişâhîye olarak olarak darb edilmesi lâzım gelir iken kraliçenin tasvirini havi bulunması bir sehivden [yanlışlıktan] ibarettir. “Meskûkât-ı mebhuse on sene evvel mevki-i tedavüle çıkarıldığı ve müddet-i mezkûre zarfında canib-i hükûmet-i seniyyeden bir gûna tebligât icra” kılınmadığı görülmektedir. Dolayısı ile “şimdi bu bâbda teşebbüsât” a girişmek vakitsizdir. Ayrıca İngiltere Hükûmeti “bu meselede daha ileri gitmek niyetinde” değildir.

Görüldüğü gibi konu İngiltere açısından çok basittir ve Osmanlı Büyükelçisine yukarıdaki şekilde izah edilmiştir.

Meclis-i Mahsus Lord Salisbury’nin oldukça muğlak olan ve bir anlam ifade etmeyen “İngiltere Hükûmetinin daha ileri gitmek niyetinde olmadığı” şeklindeki sözlerini “senet” olarak algılamış ve ilgili evrakın saklanması için Hariciye Nezareti’ne gönderilmesine karar vermiştir⁴⁸.

Bu gelişme üzerine, Meclis-i Mahsusa kararından 4 gün sonra, 13 Ekim 1888 (H.5 Safer 1306) tarihinde Sadrazamlıktan Hariciye Nezareti’ne bir yazı yazılmıştır. Bu yazıda şöyle denilmektedir:

“İşbu tezkere-i devletleriyle melfufat-ı meclis-i mahsûs-ı vükelâda lede-l-mütalaa sefir-i müşarünileyhin tahrirâtı tercümesinde İngiltere Hariciye Müsteşarının irsal eylediği muhtıra ve sikke-i mezkûrenin bazı numûneleri ile Kıbrıs’ta nizamen tedavül edecek meskûkâtın kıymetlerini mübeyyin karar-namenin gönderildiği ve Lord Salisbury’nin Kıbrıs’ta ufaklık meskûkâtın nedreti İngiltere hükûmetini az kıymetli meskûkât ihracına icbâr ettiğini ve meskûkât-ı mezkûrenin nâm-ı nami-i hazret-i padişâhîye olarak darb edilmesi lâzım gelir iken kraliçenin tasvirini havi bulunması bir sehivden neş’et eylediğini ve meskûkât-ı mebhuse on sene evvel mevki-i tedavüle çıkarıldığı ve müddet-i mezkûre zarfında canib-i hükûmet-i seniyyeden bir gûna tebligât icra kılınmadığı cihetle şimdi bu bâbda teşebbüsât icrasının na- be vakit olduğunu ifade ile İngiltere hükûmetinin bu meselede daha ileri gitmek niyetinde bulunmadığını temin eylediği muharrer olmağla beyanât-ı vakıanın hükûmet-i seniyyece sened ittihazıyla evrâk-ı mezkûrenin hıfzı zımında nezaret-i celilelerine cevap tastîri tezekkür kılınmış olmağla ol vechile icra-yı iktizasına himmet buyurulması siyâkında terkim-i zeyle ibtidar ve melfufât-ı mezkûre iade ve tesyar olundu efendim”⁴⁹.

⁴⁸ BOA, Tasnifin Kodu: A. MKT. MHM. , Dosya No:498, Gömlek No:50, Tarih: 1306.S.07.

⁴⁹ BOA, Tasnifin Kodu: A. MKT. MHM. , Dosya No:498, Gömlek No:50.

Sonuç

Kıbrıs adası 1878 yılında İngiltere ile yapılan antlaşma üzerine “geçici” ve “hukuken Osmanlı devletine ait” olarak İngiltere’ye devredilmişti. Adada İngiliz idaresi kurulunca Osmanlı parasının değersizliğini de dikkate alan İngiltere, 1879 yılında Kıbrıs’ı ayrı bir devlet addederek bir Kıbrıs parası bastırdı. Osmanlı hükûmeti bunu 2 yıl sonra haber aldı ve “Para basma” egemenlik sembollerinden biri olduğu için itiraz etti. Ayrı bir Kıbrıs parası basılacaksa üzerinde İngiliz kraliçesinin resmi değil, Osmanlı padişahının adı olmalıydı. Durum dış işlerine havale edildi. Yıllar geçti ve Londra’daki Osmanlı Büyükelçisi, Osmanlı hükûmetinin iddiasını ancak 1888 yılında İngiliz hükûmetine duyurdu. İngiltere, “küçük paranın Kıbrıs’ta az olması” nedeni ile yeni para basıldığını, paranın üzerindeki kraliçenin resminin “sehven” bulunduğunu, paranın 10 yıl önce tedavüle çıktığını ve 10 yıldır Osmanlı hükûmetinin ses çıkarmadığını, şimdi ise geriye dönülemeyeceğini iddia etti. Uygulama sürdürüldü.

Antlaşmalar ve uygulamalar dikkate alındığı zaman bizce bu girişim de bilinçli bir girişimdir. İngiltere adaya her anlamda sahip olmak istemektedir. Adada yeni bir para düzeni kurulurken önce Osmanlı parasının adaya girişi yasaklanmıştır. Sonra yeni para basılarak Kıbrıs’ta tedavüle çıkarılmıştır. Osmanlı Hükûmetinin bu konudaki gecikmiş müracatı da dikkate alınmamıştır.

Sonuç olarak 14 Ağustos 1878 tarihli Osmanlı-İngiliz antlaşması göz önüne alındığında ve “para basma”nın çok önemli bir egemenlik sembolü olarak düşünüldüğünde aslında daha 1879 yılında Kıbrıs hem fiili, hem de siyasî açıdan Osmanlı hakimiyetinden çıktığı söylenebilir.

Kaynakça

A. Arşiv Belgeleri

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)
Tasnifin Kodu: Y.A.HUS. Tarih: 1298. 4.9.
Tasnifin Kodu: İrade-i Dahiliyye, (İ.D), Vesika No: 85047.
Tasnifin Kodu: A. MKT. MHM. , Dosya No:498, Gömlek No:50, Tarih: 1306.S.07.
Tasnifin Kodu: A. MKT. MHM. , Dosya No:498, Gömlek No:50.
2. İngiltere Devlet Arşivi (The National Archives, Kew)
National Archives (Kew, London), Cyprus Currency, T.1./ 17149.
National Archives (Kew, London) Cyprus Currency, T 1/13026.
3. KKTC Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi’nde Bulunan Resmî Yayınlar
Bank of Cyprus; *Cyprus: 2.500 Years of Coinage*, (t.y).
Ceride-i Resmîye-i Kıbrıs, 1879-1900.
Kavanîn-i Kıbrıs, 1878-1885.
Report by Her Majesty’s Commissioner for the Year 1879, Londra, 1880.
The Cyprus Gazette, 1879-1900.

B. Kitaplar

- Bâb-ı âli Hariciye Nezareti; *Kıbrıs Meselesi*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1335.
- Gazioğlu Ahmet; *Enosis Çemberinde Türkler*, 2. baskı, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP) yay., Lefkoşa, 2000.
- Pakalın Mehmet Z.; *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c: I, MEB yay., İstanbul, 1993.
- Pamuk, Şevket; *Osmanlı İmparatorluğu'nda Para*, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 2000.
- Philip, Christian (ed.); *The Records of the Ottoman Conquest of Cyprus and Cyprus Guide and Directory*, Second Edition, The Laiki Group Cultural Centre, 2000.
- Uçarol, Rifat; *Siyasî Tarih/1789-1994*, İstanbul, 1995.

C. Makaleler

- Harid, Fedaî; "İngiliz Dönemi Kıbrıs Madenî Paraları", *Kıbrıs Türk Kültürü*, Ankara, 2002, s: 585.
- Oğuz, Tekin; "Osmanlı İmparatorluğu'nda Para", *Osmanlı*, c: III, Ankara, 1999, s: 178.

Özet: 1878 yılında "geçici" olarak İngiltere idaresine bırakılan Kıbrıs'ın siyasi ve hukuki olarak Osmanlı egemenliğinde bulunması gerektiği düşünülmüştü. Ancak yapılan antlaşmalardaki bazı maddeler adanın egemenliğinin tamamen İngiltere'ye bırakıldığı şeklinde de yorumlanabilmektedir. Ayrıca adanın İngiltere'ye devrinden hemen sonra, 1879 yılı başlarında bir Kıbrıs parasının basılması ve bu paranın üzerinde İngiltere kraliçesinin resminin bulunması adanın Osmanlı egemenliğinden tamamen çıktığının da göstergeleridir. Bu yüzden Osmanlı hükümeti çaresizce bunu protesto etmek durumunda kalmıştır.

Anahtar sözcükler: Kıbrıs, para, egemenlik, İngiltere.

Abstract: According to the treaties between the Ottoman Empire and Great Britain, the Cyprus island was occupied by the British in 1878. From then on, the island was legally and politically left under to the suzerainty of Great Britain. In 1879, the British administration in the island minted a new currency for Cyprus with the picture of the Queen on it. This can be taken as a definite manifestation of the British suzerainty over the island. That is why the Ottoman government protested it, but in vain.

Key words: Cyprus, coins and banknotes, sovereignty, United Kingdom.